

Vodenice i vodeni mlinovi

Gdje god je Bog obdario prirodu izvorima, brzacima i vodenim tokovima, ljudi su gradili vodenice – mlinove, u kojima su mljeli žito. Premda već pripadaju prošlosti, ipak su nam u svijesti prepoznatljivi prizori po našim potocima, rječicama. Slike. Vrbe, johe i drugo raslinje uz njegove obale pokazivale bi tok rijeke koja vijuga kroz kotlinu. Na pojedinim mjestima uz samu obalu uočljiv je “jaz”, koji svodi vodu bliže obali. Tamo, na samoj obali, u bujnom raslinju, nadnesena je vodenica, kojoj “jaz” usmjerava dovoljnu količinu vode. Na tako velikoj rijeci vodenice bi redovito imale veliko bočno kolo. Na manjim rječicama slika bi bila nešto drukčija. Umjesto “jaza” je brana, koja akumulira i usmjerava gotovo svu vodu na mlinski pogon. Vodenica je također među vrbama i johama, gotovo sva nadnesena nad vodeni tok. Njihova kola nisu bočna, nego pod mlinom imaju vertikalnu osovinu. Po manjim potocima, po uvalama između brda, po “lukama” i “tukovima” bile su manje vodenice, oslonjene na obje obale. U sušnom razdoblju su izvan upotrebe, jer nemaju dovoljan dotok vode. Kad je dotok tako nedovoljan, brana služi kao svojevrsna ustava, koja akumulira toliko vode, da vodenica može mljeti izvjesno vrijeme. Kad bi se voda iz brane ispraznila, zaustavljao bi se dotok, da bi se opet napunila.

Pobliže upoznavanje vodenice

U davna vremena vodenice su bile obične, neugledne krovinjare po potocima, pokrivene šindrom. S većim mogućnostima u novije vrijeme pokrivene su crijepom. Građene su od drvenog materijala, ponajviše grubo tesanim brvnima. Negdje se mogla vidjeti kombinacija: dio, oslonjen na obalu je zidan a drugi, nadnesen nad vodu je obična brvnara

Negdje su kuća i mlin pod istim krovom. Kako je za vodenice bitan vodeni pogon, građene su na potocima i samim obalama rijeka. Na potocima bi imali brane i ustave, radi vodene akumulacije. Na većim tokovima ulogu brana imali su “jazovi”, kojima bi se željena količina vode odvajala i usmjeravala na mlinski pogon. Ovi veći mlinovi imali bi veliko bočno kolo, koje je nerijetko bilo veliko kao i sama građevina mlina. Da bi se na potocima dobio što jači vodeni pritisak, s brane ili ustave strmo pod vodenicu bi se postavljao “badanj”. To je široka i izdužena cijev, načinjena od drveta ili metala, koja bi na donjem kraju imala “slavinu”, tj. redukciju, kojom bi se mlaz vode pod pritiskom usmjeravao na kolo. Prema potrebi i dotoku vode “slavine” su bile veće ili manje, promjera dva do sedam centimetara. U ona davna vremena, zbog nedostatka tehnoloških mogućnosti “badanj” bi načinili od stabla šupljeg drveta, kojeg bi odrezali u dužini 4 – 5 metara. Negdje bi dobili odgovarajuću šupljinu. U pojedinim slučajevima drvo nije bilo dovoljno šuplje, pa bi ga morali dljetom prokopavati ili vatrom propaliti, što je predstavljalo mukotran posao. U novije vrijeme “badanj” bi pravili kao jako izduženu kacu s obručima ili posve od metala, što je bilo sigurnije i efikasnije. Na vodenici je najvažniji pogon, stvoren vodenim pritiskom iz brane i “badnja”. Ovaj pogon čini kolo i dva kamena, kojim se melje. U klasičnim vodenicama kolo s vertikalnom osovinom smješteno je ispod same građevine mlina. Osovina dopire do same unutrašnjosti vodenice,

ПАЛЕНЗОВАТА ВОДЕНИЦА

*Во испревршениот
свеј на лаѓије,
Воденица е
моменти на висјинаја.*

gdje je smješteno kamenje. Ovo kamenje čine dva velika diska, koji su složeni jedan povrh drugoga. Donji je stator a gornji rotor, pričvršćen na osovinu kola, kojeg pokreće voda. Ovi kameni diskovi u sredini su iskruženi, da bi gornji mogao biti pričvršćen na osovinu. Otvor s gornje strane u središnjici gornjeg kamena služi za primanje žita. Kako bi kolokretalo gornji kamen, nastajalo bi trenje s donjim diskom. Žito, našavši se u trenju dva kamena, drobilo bi se i mljelo. Dok bi iz središnjice došlo do vanjskih rubova kamenja, toliko bi bilo samljeveno, da bi postalo brašno. Dalje bi ga trebalo samo prosijati i odstraniti mekinje.

Žito za mljevenje bilo bi spremljeno u košu iznad kamenih diskova. Odatle bi jednostavnim regulatorom, koji se zove “cagara”, određena količina žita ravnomjerno padala u otvor na središnjici gornjeg kamena, odakle bi išlo na mljevenje između oba kamena. Samljeveno brašno bi s vanjskih rubova kamenih diskova padalo u sanduk, koji se zove “mučnjak”. Ovaj naziv je mnogo znakovit. Sva muka čovjeka pri uzgoju žitarica, cjelokupno oranje, kopanje, sjetva, žetva... sve je to sabrano u spomenutom sanduku, u tek dobivenom brašnu. Posebno je majstorstvo podesiti mlin za fino mljevenje brašna, podesiti kamenje i inače održavati vodenicu u ispravnom stanju. Iznimno je složen posao napraviti kolo, na čiju osovinu treba pričvrstiti kružni niz ukošenih i izdubljenih daščica, o koje udara vodeni mlaz iz “slavine”, pri čemu se stvara okretanje cijelog kola. Kad bi žito bilo samljeveno -da se kolo i kamen ne bi uprazno okretali – jednostavno bi mlin bio “zaprt”, tj. ukočen. Kad bi uprazno okretao, oštetili bi se kameni diskovi.

Vlasništvo vodenice

Obično bi vodenice bile vlasništvo jedne ili više obitelji, katkad i cijelog zaselka. Ako bi bilo više suvlasnika, tada bi svaka obitelj imala svoj “red”. Naime, imala bi pravo da melje u dogovorom određene dane. Ostali, koji nisu suvlasnici, donosili bi žito da im se samelje. Kao nadoknadu davali bi “ujam” ili “ušur”, tj. jednu desetinu samljevenog brašna. U davnim vremenima neki minimalni postotak bi se odbijao na “firu”, tj. na ono, što bi se rasulo pri mljevenju. U vodenicama je bio različit način mjerenja. U posljednje vrijeme vodeničarima su bile na raspolaganju vage, dok su se prije služili kantarima. Međutim, u turskom vremenu, na seoskim područjima nije bilo tih mjerila. Tada su parametri bili “varičak” ili “ulček”, drvene posude,

Koje su mogle primati do dvanaest kilograma žita. Kako u tim vremenima nije bila raširena upotreba jutenih vreća, limenih i plastičnih posuda, žito u vodenicu nosili bi u kožama od životinja. Veličinom najpodesnija je bila sadrta i osušena koža od teleta, pa se takva “vreća” zvala “telečak”. Zaljubljenik u narodne običaje Palenzo Dimche i veliki zagovornik očuvanja narodne tradicije, s tim ciljem je pokrenut portal www.mariovo.mk koji pokušava spasiti tradiciju od izumiranja... U cast mog deda I pradeda Palenzo Riste Petko I avtohtono obitelj u Teritorii Mariovo I selo Melnica I Manastir I Polcista

(http://

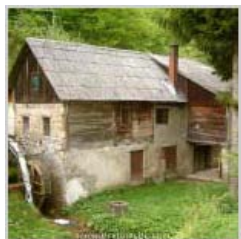
(http://

(http://

(http://

(http://

(http://

ПАЛЕНЗОВАТА ВОДЕНИЦА

*Во иѕиреврѕениој
свеј на лаѓије,
Воденица е
моменти на висјинаја.*